

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено питанням організації та перспективам розвитку страхування життя в Україні. У статті розглянуто сутність та роль страхування життя, його значимість для громадян України. Висвітлено проблеми щодо його розвитку. Наведено основні терміни, які використовуються при страхуванні життя.

The topic of this article is devoted to organisation and development life insurance. In this article you can see the role and meaning of life insurance for Ukrainian people, the main problems in its development. You can find the main expressions used in life insurance.

Постановка проблеми у загальному вигляді. За умов ризикового характеру функціонування будь-якого підприємства і не менш ризикового прожиття кожної людини існує нагальна потреба попередження і відшкодування збитків, завданих стихійним лихом та нещасними випадками. Без її задоволення неможливо забезпечувати безперервність процесу виробництва матеріальних благ, підтримувати належний рівень життя людей. Відносини, що складаються в суспільстві з цього приводу, мають об'єктивний характер і у своїй сукупності формують зміст економічної категорії «страховий захист».

Сутність страхового захисту полягає в нагромадженні й витратанні грошових та інших ресурсів для здійснення заходів з попередження, подолання або зменшення негативного впливу ризиків і відшкодування пов'язаних з ними втрат.

Страхування відноситься до особи як до об'єкта, який наражається на ризик, знаходиться у зв'язку з життям, рівнем фізичної працездатності, станом здоров'я чи пенсійним забезпеченням. Як наслідок, застрахований повинен бути визначеною і персоніфікованою особою, що наражається на дію визначених ризиків.

Страхування життя є необхідним атрибутом ринкової економіки.

Страхування життя – це підгалузь особистого страхування, в якій об'єктом страхових відносин можуть бути майнові інтереси, що не суперечать законодавству України, пов'язані з дожиттям застрахованого до певного віку або строку, а також настання інших подій у житті застрахованого. Такі страхові відносини здійснюються на підставі добровільно укладеного договору між страховиком і страхувальником.

Страхування життя – це вид особистого страхування, який передбачає обов'язок страховика здійснити страхову виплату згідно з договором страхування у разі смерті застрахованої особи, а також якщо це передбачено договором страхування у разі дожиття застрахованої особи до закінчення строку дії договору страхування та (або) досягнення застрахованою особою визначеного договором віку (згідно зі ст.6 Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про страхування») [1].

У розвинутих країнах страховий бізнес забезпечує дієвий захист соціальних і майнових прав та інтересів громадян від ризиків, сприяє підтриманню соціальної стабільності суспільства та економічної безпеки держави; він є потужним засобом акумулювання коштів для інвестування в економіку. Тобто страхування на Заході є нормою життя.

Саме страхування життя в розвинених країнах світу є важливим інструментом соціального захисту населення і могутнім джерелом інвестування національних економік. Формування ринку страхування життя має інституціональне значення в розвитку економіки. Виконуючи функцію накопичення грошових коштів, страхування життя акумулює внутрішні інвестиційні ресурси суспільства, і сприяє поліпшенню економічного стану країни.

Загальновідомо, що у розвинутих країнах частка страхових компаній в інвестуванні економіки становить біля 30%. Таке значення страхування життя визначає необхідність дослідження його ринку і в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Наукова і фахова література з питань страхування життя присвячена в основному вивченню різних аспектів реформування діяльності компаній зі страхування життя (праці В. Д. Базилевича, Б. О. Зайчука, М. В. Мниха, П. О. Нікіфорова, С. С. Кучерівської, Г. М. Якименко, О. М. Палія, Р. Деніса, Т. Міщук, П. Норулак, А. Кулешина, П. Царука, С. Бикової, К. Гурецького та інших).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Економічні умови розвитку ринку страхування життя змінюються з ростом економіки, підвищенням рівня життя громадян, появою на ринку страхування життя нових страховиків і тому потребують адекватної оцінки та теоретичного осмислення.

Постановка завдання. Важливість дослідження вказаних проблем та недостатній рівень їх теоретико-методологічного обґрунтування визначили вибір мети статті, яка присвячена питанням значущості страхування життя в Україні для її громадян, свідчать про її теоретичну та практичну значущість.

Виклад основного матеріалу дослідження. Страхування у будь-якій галузі спрямоване на захист майнових інтересів, які пов'язані з життям, здоров'ям, працездатністю та додатковою пенсією страхувальника або застрахованої особи. З перерахованих об'єктів страхування тільки пенсія має відокремлене від її власника (носія) існування. Життя, здоров'я та працездатність – невід'ємні атрибути особи. Тому галузь страхування до якої входить страхування життя називається особистою.

Страхування життя у класичному розумінні означає страхування майнових інтересів на випадок смерті застрахованої особи.

З часом коло видів страхування життя розширилось. Наразі страхування життя ураховує:

- страхування на дожиття застрахованої особи до зазначеного в договорі віку з одноразовою виплатою капіталу;
- страхування життя на випадок смерті;
- змішане страхування життя;
- страхування дітей до вступу до шлюбу;
- страхування життя з виплатою ануїтету;
- довгострокове страхування життя працівників підприємств, установ за рахунок коштів роботодавців;
- страхування життя позичальника кредиту та ін. [2, с.63].

Страхування життя (life Assurance) у класичному розумінні передбачає захист майнових інтересів на випадок смерті застрахованого.

Страховою подією при страхуванні життя є смерть застрахованої особи.

Головною особливістю цього виду страхування є те, що людське життя не має вартісної (грошової) оцінки. Це означає, що за цим видом страхування неможливо визначити величину збитку, зумовленого настанням страхового випадку. Саме ця обставина зумовлює інші особливості.

По-перше, у страхуванні життя беруть участь чотири суб'єкти – страховик, страхувальник, застрахована особа та вигодонабувач.

Страховиком у цій галузі страхування може бути виключно страхова компанія, яка має ліцензію на здійснення страхування життя. Страховик, що здійснює страхування життя, зобов'язаний мати статутний капітал в обсязі 1,5 млн. євро.

Закон України «Про страхування» регламентує нормативний запас платоспроможності страховика, що здійснює страхування життя, який на будь-яку дату визначається шляхом множення загальної величини резерву довгострокових зобов'язань (математичного резерву) на 0,05 (ст. 30). Цим Законом визначається порядок формування, розміщення та використання резервів зі страхування життя. Для забезпечення страхових

зобов'язань зі страхування життя страховики формують резерви за рахунок надходження страхових платежів та інвестування коштів сформованих резервів за цим видом страхування.

Страховальником за цим видом страхування може бути юридична чи фізична особа, яка вступила в страхові відносини зі страховиком, сплачує страхові внески та претендує на страхові виплати за страховими подіями.

Застрахований – особа, що бере участь в особовому страхуванні, чиє життя (здоров'я чи (і) працездатність) виступає об'єктом страхового захисту. Якщо застрахований сам сплачує страхові внески, то він водночас є і страховальником. Подекуди ці суб'єкти можуть не збігатися. Наприклад, за страхування дітей страховальниками є батьки, а застрахованими – діти.

Вигодонабувач (Beneficiary) – особа, на користь якої підписано страховий договір. Вигодонабувач визначається страховальником або застрахованим на випадок посмертного отримувача страхової суми. Якщо така особа не вказана, то вигодо-набувачами можуть бути спадкоємці за законом.

По-друге, неможливість визначити в грошовому вимірі втрати, пов'язані з життям, зумовлює своєрідний підхід щодо визначення страхової суми та страхового тарифу (премії, внеску).

Страхова сума (Sum Insured) – грошова сума, визначена законом чи договором страхування, яка лежить в основі визначення розміру страхової премії (внеску) та розміру страхової виплати [2, с.65].

В особистому страхуванні страхова сума визначається на кожного застрахованого окремо з урахуванням інтересів та можливостей обох сторін (страховальника і страховика).

Страховик, як правило, встановлює мінімальну межу страхової суми, нижче від якої обслуговування договору зі страхування життя буде збитковим. Страховик може виступити і верхнім обмежувачем страхової суми, якщо вірогідність того, що страховальник встигне сплатити визначену ним досить значну суму, мала.

Щодо страховальника, то обрана ним страхова сума визначається насамперед його платоспроможністю (рівнем доходу) та бажанням відкладати споживання цього доходу на тривалий час.

По-третє, договори зі страхування життя довгострокові. І хоч українське законодавство не встановлює мінімальні строки договорів зі страхування життя, методика формування резервів зазначає, що ці договори підписуються на строк не менше ніж три роки. Договори можуть діяти значно довше: 10, 15, 20, 30, 40 років. Чим триваліший договір, тим більша частка в резерві від інвестування коштів.

По-четверте, з попередньої особливості випливає, що страхування життя виконує як захисну, так і заощаджу вальну функцію, зміст якої полягає в прибутковому, але низько ризиковому розміщенні тимчасово вільних грошових засобів.

Для того щоб визначити вірогідність настання смерті застрахованого протягом дії довгострокового договору зі страхування життя, необхідно скористатись таблицями смертності, які показують відсоток смертності в різні вікові періоди. Ці таблиці існують для всього населення країни. Їх мають і страхові компанії. Оскільки страхуванням життя охоплюється не все населення, точнішими є таблиці смертності, які ведуться страховиками.

Підписуючи довгостроковий договір зі страхування життя, звісно, страховик не знає, скільки років проживе конкретний страховальник (застрахований). Але вірогідність того, що відомий відсоток застрахованих у кожній віковій категорії не доживе до закінчення строку дії договору досить точно відображають таблиці, які страховик використовує для розрахунку страхових платежів. Чим вища смертність у віковій ланці, тим вищі страхові тарифи.

Страховий тариф (Insurance Tariff) – це ставка страхової премії з одиниці страхової суми [2, с.66].

На величину внесків із страхування життя впливають різні чинники. Якщо страхова сума залишається незмінною, то величина страхових внесків обернено залежна від строку дії договору.

При підписанні договору зі страхування життя страхові премії можуть сплачуватись упродовж дії договору (з розстроченням платежу) або одноразовим платежем. У першому випадку тариф буде вищим, у другому – нижчим.

Страхові тарифи можуть відрізнитись для застрахованих на однакову страхову суму та на однаковий строк. Іншими словами, якщо два страхувальники страхують своє життя на одну й ту саму суму і на однаковий строк, страхові внески будуть вищі для тієї категорії страхувальників, яка знаходиться в групі вищого ризику.

Звісно, на рівень ризику не дожити до зазначеного в договорі віку впливає не тільки вік, а й стать, вид діяльності, умови, в яких здійснюється трудова діяльність, місце проживання, стан здоров'я застрахованого тощо.

За незначних страхових сум, як правило, про стан здоров'я застрахованого страховик узнає з опитування страхувальника. За великих страхових сум страховик вимагає витяг із висновку медичної установи з приводу стану здоров'я застрахованого.

За кількістю осіб, зазначених у договорі, страхування життя поділяють на індивідуальне (одна особа страхується за договором) та групове (колективне), за яким застрахованими є група осіб.

За індивідуального страхування життя страхувальник, як правило, є водночас і застрахованим. Але, при страхуванні дітей страхувальником є батьки, а застрахованими – діти. Індивідуальне страхування може здійснюватись за рахунок як самого страхувальника – застрахованого, так і юридичної особи (підприємства, установи, організації). За групового страхування найчастіше страхувальником є роботодавець, а застрахованими – наймані працівники. Групове страхування здійснюється за рахунок юридичної особи (роботодавця). Розмір страхової премії за договором може встановлюватись середнім для всього колективу, а може диференціюватись для окремих груп застрахованих, з урахуванням віку, професії, умов праці тощо.

Страхування життя на визначену договором страхову суму передбачає поділ страхових внесків на дві частини. Перша пов'язана з страхуванням ризику, друга – з інвестуванням та отриманням прибутку. Пояснюється це тим, що цей вид страхування має покривати ризик (у випадку смерті) та забезпечити виплату відсотків на певну нагромаджену суму капіталу.

Частка страхових внесків, що спрямовуються на страхування ризику, залежить від віку. Чим старший вік застрахованого, тим більша вірогідність його смерті (як середньостатистичної особи). Тому цей вид страхування привабливіший для молодих, ніж для старих людей.

Якщо страхувальником є не фізична, а юридична особа, то податкові пільги можуть зробити цей вид страхування привабливим і для людей похилого віку.

Зміст страхування життя за участю в прибутку страховика полягає в тому, що якщо компанія має прибуток, вищий від очікуваного, вона ділиться цим прибутком зі страхувальником (застрахованими).

Оскільки страхування життя, як правило, довгострокове, то воно за змістом є не тільки способом довгострокового страхового захисту застрахованого, а й довгостроковою формою (способом) розміщення капіталу під відсоток. Специфіка такого способу розміщення капіталу полягає в тому, що, по-перше, законодавство, як правило, забороняє розміщувати тимчасово вільні грошові засоби страхових компаній у високо ризикові проекти в зв'язку з тим, що головна функція страховика – здатність надавати страхові послуги. А, як відомо, найдохіднішими є високо ризикові проекти. У зв'язку з тим, що страхувальник не власним, а залученим капіталом страхувальників, ці обмеження є виваженими та доцільними.

По-друге, жоден страховик, яка б у нього не була обнадійлива фінансова ситуація протягом 3–5 років, не може достеменно знати, що його чекає через наступні 5–10–15 та інше років. Тому страховик може обіцяти страхувальнику (застрахованому) значну частку прибутку, а ситуація, в якій реально буде функціонувати страховик, це дасть йому можливості це зробити.

По-третє, ринок цінних паперів не може бути індикатором для визначення очікуваної норми дохідності на капітал розміщений у страховика, у зв'язку з тим, що страховик, не бере участі в здійсненні високо ризикових операцій та проектів. Це означає, що страхувальник може взагалі не отримати прибутку на свій капітал.

У зв'язку із зазначеним вище впливає:

1) ні попередня, ні поточна прибутковість страховика не в запорукою його високої дохідності в довгостроковому періоді;

2) єдиним надійним критерієм, що формує оптимістичні очікування страхувальника щодо доходу на капітал, є зіставлення величини страхових внесків і виплачених страхових сум. Уважається, що за умови, коли страхова сума за 25 років страхування життя зростає вдвічі, то капітал страховиком розміщується надійно.

Описана ситуація свідчить про середньорічний рівень прибутковості 4%. Це достатній рівень для довгострокового періоду для країн, де цей вид страхування має понад столітню історію. Українські страховики пропонують страхувальникам 2 % прибутку.

Є два види договорів за участю страхувальника у прибутку страховика:

- перший передбачає залучення прибутку для збільшення страхової суми;
- другий – окреме нагромадження часток прибутку Перший вид договору дає можливість отримання часток прибутку по закінченні строку дії договору. Другий робить можливим отримання часток прибутку до закінчення строку страхового договору.

Отже, страховий внесок складається з:

- 1) оплати страхового ризику;
- 2) частки внеску, що інвестується і приносить прибуток;
- 3) частки, що відшкодовує адміністративно-управлінські затрати з ведення договору.

По закінченні строку дії договору з довгострокового страхування життя застрахований отримує страхову суму та частку прибутку.

Для отримання цієї виплати страхувальник повинен пред'явити: страховий поліс; квитанцію про сплату останнього внеску, а за умови смерті застрахованого – свідоцтво про смерть та виписку з історії хвороби.

Страхова виплата (Benefit) – це грошова сума, встановлена законом чи договором страхування, що виплачується страховиком застрахованій особі, страхувальнику чи вигодо-набувачеві у разі настання страхової події.

Розмір страхової виплати під час страхування на випадок смерті залежить від причини смерті та способу розрахунку страхового тарифу.

Якщо смерть настала через хворобу, страхова виплата включатиме: страхову суму та суму внесків з урахуванням норми прибутковості. Пояснюється це тим, що за ризиком смерті встановлюється окремий тариф, а за нереалізованим ризиком – дожиттям – відбувається повернення внесків.

Якщо смерть настала від не страхового випадку, вигодо-набувачу виплачується сума, що включає страхові внески з урахуванням норми прибутковості.

Договір страхування життя має вміщувати інформацію щодо того, за яких умов страховик звільняється від страхової виплати у разі настання страхового випадку. Це насамперед самогубство, а також вчинений застрахованим навмисний злочин, який спричинив смерть у зв'язку з автоаварією, якщо застрахований перебував у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння тощо. Довгостроковий договір зі страхування життя може бути розторгненим до закінчення строку його дії.

Дострокове розторгнення договору зі страхування життя на встановлену страхову суму може здійснюватись як з ініціативи страховика, так і з ініціативи страхувальника. У разі розторгнення договору з ініціативи страхувальника, як правило, зростають його фінансові втрати. Тому за погіршення фінансового стану страхувальника та нездатності сплачувати своєчасно встановлені страховим договором платежі він (страхувальник) має альтернативні варіанти вибору своєї поведінки:

- а) зменшення страхової суми, а отже, й розміру поточних внесків;
- б) домовитись про відстрочку платежів на певний строк (якщо ці труднощі тимчасові);
- в) продовжити дію договору, що теж супроводжується зменшенням страхових внесків.

З ініціативи страховика достроково припиняється дія договору, якщо страхувальник своєчасно не сплатив внески і після надання йому страховиком терміну для погашення боргу не погасив його.

Дострокове припинення дії договору зі страхування життя передбачає виплату застрахованому викупної суми.

Викупна сума (Cash Surrender Value) – це сума, що виплачується страховиком у разі дострокового припинення дії договору страхування життя. Вона розраховується математично на день припинення договору страхування життя залежно від періоду, протягом якого діяв договір. Вимоги до методики розрахунку викупної суми може здійснювати Уповноважений орган. Повернення викупної суми здійснюється у формі готівки, якщо страхові платежі вносились готівкою, та безготівковою формою, якщо внески здійснювались у безготівковій формі.

Отже узагальнюючи вищесказане можемо зробити висновок, що страхування життя є важливим засобом захисту рівня добробуту та забезпечення економічної системи і досить могутнім джерелом внутрішніх інвестицій.

Висновки і перспективи подальших розробок. Страхування життя є важливим засобом захисту рівня добробуту та забезпечення стабільності економічної системи і досить могутнім джерелом внутрішніх інвестицій. Доведено, що незважаючи на позитивну динаміку розвитку цього виду страхування, наша країна ще має розв'язати велику кількість проблем, пов'язаних з відсутністю відповідних традицій страхування життя, недостатньою кількістю операторів і агентських мереж, неурегульованістю вітчизняного законодавства щодо суб'єктів страхової справи, особливо з іноземним капіталом тощо.

Формування ринку страхування життя має інституціональне значення в розвитку економіки. Виконуючи функцію накопичення грошових коштів, страхування життя акумулює внутрішні інвестиційні ресурси суспільства, і сприяє поліпшенню економічного стану країни. Загальновідомо, що у розвинутих країнах частка страхових компаній в інвестуванні економіки становить біля 30%. Таке значення страхування життя визначає необхідність дослідження його ринку і в Україні.

Існує пряма залежність між рівнем ВВП країни та долею зборів по страхуванню життя в ВВП. Український ринок реального страхування життя складає менш 0,1% від ВВП. За цим показником Україна багаторазово поступається не тільки країнам з найвищим у світі рівнем добробуту, але і своїм сусідам у Центральній та Східній Європі. Так, за даними офіційних статичних даних у Чехії, Угорщині та Польщі ринок страхування життя становив біля 1–2% від ВВП, у США – 4–5%, в Японії – 8–9%, в Україні – 0,1%.

Якщо порівняти витрати по страхуванню життя до ВВП можна зробити висновок, що довіра населення до страхових компаній по страхуванню життя поступово зростає. Але в країнах з перехідною економікою це відбувається досить повільно, так як ринок ще не розвинений і тільки починає входити до фази активного розвитку.

Існують декілька причин низького рівня популярності накопичувальних видів страхування в Україні і загалом на теренах СНД. Одна з них – це сумний досвід втрати громадянами вкладів Держстраху. Дані дослідження, – згідно з якими страховикам не довіряло 78,5% населення, а лише 10,7% – довіряло. Майже така сама кількість людей не довіряла банкам та всього 7,8% мали до них симпатію [3, с.69].

Отже, на тлі стабільних ринків Центральної та Східної Європи український ринок страхування життя знаходиться фактично ще на початку свого формування. Але, з огляду на те, що інтеграційні та новітні технологічні процеси в Україні відбуваються дещо швидше, ніж у сусідніх країнах Центральної та Східної Європи, вона має великі перспективи розвитку страхового ринку, зокрема ринку страхування життя.

В Україні практично усі компанії-лідери зі страхування життя знаходяться у сфері контролю великих світових компаній. Наприклад, компанія Alico AIG Life має американський капітал, СК «Граве Україна», СК «Уніка Життя», ЕККО (life), «Юпітер страхування життя Іншуранс Груп та VAB Життя – австрійський, УСК «Дженерал Гарант Страхування життя» – італійський, СК «Форт Страхування Життя Україна» – голландський, СК «Ренесанс Життя», СК «ІНГО Україна-Життя та СК «ПРОСТО-страхування. Життя та пенсія» – російський, СК «ПЗУ Україна страхування життя» – польський, СК «Оранта-Життя» – казахський, SEB Life Ukraine – шведський.

Як показує досвід країн Центральної та Східної Європи, динаміка ринку страхування життя у першу чергу визначається п'ятьма умовами: рівнем добробуту населення, його горизонтом планування, розвитком альтернативних фінансових інститутів, попереднім досвідом страхування життя населення, доступністю якісних страхових продуктів [4, с.13].

Зі зростанням добробуту, як правило, людям властиво більшу частину свого заробітку зберігати, в тому ж числі у формі полісів страхування життя.

Ступінь розвитку альтернативних страхуванню фінансових інститутів описує реальні можливості вибору форм та методів збереження для потенційного покупця страхового полісу. До числа альтернативних фінансових інститутів належать банківські депозити, інвестиційні фонди, готівка тощо. Зрозуміло, що при великому різноманітті можливостей частка коштів, виділених «під страхування життя», буде меншою.

Попередній досвід страхування життя задає загальний рівень довіри страхувальника до страховика і, таким чином, відіграє ключову роль при прийнятті рішення про купівлю страхового полісу. Досвід страхування включає як довгостроковість користування послугами страхування життя, так і наявність випадків втрати вкладених у страхування життя коштів.

Доступність якісних продуктів зі страхування життя залежить, у першу чергу, від наявності кваліфікованих надійних страховиків, здатних розробити спеціальні продукти для окремого ринку, та масштабів національної агентської мережі. Разом із тим, не дивлячись на позитивну динаміку розвитку цього виду страхування в Україні, його основні показники залишаються досить низькими у порівнянні з розвинутими країнами.

Одним із вирішальних чинників, який істотно перешкоджає розвитку страхування життя в Україні, є також низька доступність якісних страхових продуктів українцям. За цим показником Україна відстає від своїх західних сусідів більш ніж на 10 років [5, с.53].

В Україні понад 50 компаній мають ліцензію на страхування життя. Однак не більше 20 з них активно працюють на цьому ринку. Але в майбутньому склад учасників буде змінюватися. Багато потужних міжнародних компаній вже працюють в Україні. Серед них Fortis, Generali, Allianz, UNIQA. Однак такі гіганти, як наприклад, Aviva, ще не прийшли на ринок України [5].

Узагальнюючи усе вищесказане можна з сказати, що сьогодні українці можуть довірити своє життя 15–20 лайфовим страховим компаніям.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про страхування» від 04.10.2001 № 2745-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: rada.gov.ua.
2. Страхування: [підруч.] / за ред. В. Д. Базилевича. – К.: Знання, 2008. – 1019 с.
3. Гаманкова О. О. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика / О. О. Гаманкова. – К.: КНЕУ, 2009. – 283 с.
4. Приказнюк Н. В. Страховий ринок України: проблеми та перспективи розвитку / Н. В. Приказнюк // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. – Серія «Економіка». – 2009. – № 111. – С. 33–37.
5. Шумелда Я. Організаційні схеми та економічні механізми страхування життя / Я. Шумелда // Страхова справа. – 2007. – № 3. – С.52–61.
6. Ліга страхових організацій України (ЛСОУ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.uainsur.com.

Прийнято до друку 05.09.2012